

AQLI ZAIF BOLALARDA NUTQ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15169956>

Eshonqulova Dilfuza Muxamadiyevna

Sariosiyo tumani 20-DMTT direktori

Annotatsiya: *Aqli zaif bola nutqini egallashning o'ziga xosliklarini tekshirish, ular bilan ishlash mazmuni va usullarini aynan maktabgacha yoshda, ya'ni nutqni egallash uchun eng ma'qul bo'lgan davrda o'rganish muhimdir.*

Kalit so'zlar: *Fonetik, verbal, psixik faoliyat, fonematik eshituv, defektolog*

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar nutqining rivojlanish xususiyatlari.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi aqli zaif bolalarda nutqning o'ziga xos xususiyatlari. Jamiyat tarqqiy etishida yosh avlod rivojlanishi qanchalik muhim vazifa qilib belgilanganligi, ularga yaratilayotgan shart-sharoitlar, berilayotgan imkoniyatlar cheksizdir. Hozirgi kunda yosh avlodga uchinchi renessans vakillari sifatida qaralmoqda. Bola oila muhitidan chiqib ilk bor jamiyatga, ya'ni, ilk bor maktabgacha ta'lim tashkilotiga qadam quyar ekan, uning har tomonlama rivojlanishi uchun barcha imkoniyatlar yaratilgan. Shu bilan bir qatorda aqli zaif bolalarga ham barcha sharoitlar yaratilgan.

Bugungi kunda O'zbekistonda maxsus ta'limga o'zgartirishlar kiritilishi milliy va umuminsoniy qadriyatlarga rivojlangan mamlakatlar tajribasiga asoslanib, maxsus uyushtirilgan ta'lim-tarbiya orqali aqli zaif bolalarning nutqini o'stirish, ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish, faollashtirish imkoniyatini yaratadi.

Aqli zaif bola nutqini egallashning o'ziga xosliklarini tekshirish, ular bilan ishlash mazmuni va usullarini aynan maktabgacha yoshda, ya'ni nutqni egallash uchun eng ma'qul bo'lgan davrda o'rganish muhimdir.

Rivojlanishda nuqsoni mavjud bolalar bilan me'yorida rivojlanayotgan tengdoshlari orasidagi harakterli farqlardan biri - ruhiy jarayonlarning yetarli rivojlanmasligi hisoblanadi. Rivojlanishi orqada qolgan bolalarning umumiy tavsifi uning verbal imkoniyatlari doimo past ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, bola nutqining rivojlanish darajalari va uning intellekti orasida o'zaro murakkab munosabatlar hukm suradi.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan va me'yoridagi bolalar asosiy nutqiy o'sish bosqichlarini turli yosh davrlarida o'tadilar. Nutqning orqada qolishi bola rivojlanishida qator kamchiliklarning yuzaga kelishiga zamin yaratadi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi aqli zaif bolalarda nutq o'stirish muammosiga bag'ishlangan ko'pgina ilmiy tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, bu xildagi nuqsonli bolalarda dastlabki nutqiy ko'rinishlar guvurlash davrining bo'lmasligi yoki kechikishi (bu keyinchalik nutqni egallash uchun zarurdir);

-dastlabki so'zlarning kechikib hosil bo'lishi ;

- so'z birikmalarini egallash davrining sekin va qiyinchilik bilan kechishi ;
- so'zlardan sodda gaplarni tuzish uchun uzoq vaqt talab etilishi ;
- nutqiy ijodiyotda mustaqillikning yetishmasligi;
- fonetik kamchiliklarning uchrashi;
- nutqiy faollik darajasining pastligi;
- nutqiy muloqot kambag'alligi kuzatiladi.

Nutqning bunday kech paydo bo'lish sabablarini qayd etgan ko'pgina tadqiqotchilar aqli zaif bolalarda ruhiy jarayonlarning umumiy rivojlanmasligi va aqliy rivojlanishning kechikishi xos xususiyat ekanligini ta'kidlaganlar. Buning natijasida tovushlarni idrok etish hamda ularni o'zaro farqlash kabi murakkab psixik faoliyat, ya'ni fonematik eshituv rivojlanmaganligi ko'rsatiladi.

Fonematik eshituvning rivojlanmasligi tovushlarning ko'pincha buzib talaffuz etilishi va nutqning kechikib rivojlanishiga olib keladi.

Aqli zaif bolalar nutqini o'stirish qiyin kechsada, ta'lim tarbiya jarayonida nutq hamisha diqqat markazida turish lozim. Nutq tarbiyasi ta'lim asosini tashkil qiladi.

Shuning uchun ham aqli zaif bolalar nutqini o'rganish dolzarb masalalardan biridir. Bolalarda nutqning o'sishiga yordam beradigan vositani yoki uni orqada qolish sababini aniqlash bu jarayonga muvofiq pedagogik ta'simi tashkil etishning kaliti bo'lib xizmat qiladi.

Aqli zaif bolalar nutqidagi kamchiliklar ularning bog'lanishli nutqini shakllantirishda bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Materiallarning ma'nosini anglash qiyinchiliklari, hodisalarning mantiqini tushuna olmaslik, vaqt haqidagi tasavvurlarning yetishmasligi, mavzudan chalg'ib ketish, shuningdek, tevarak -atrofdagi predmet va hodisalar haqidagi yetarli ma'lumotga ega emasliklari oqibatida ularning so'z boyliklari kambag'allashadi va muloqotga kirishishni qiyinlashtiradi.

Bu toifadagi bolalar tengdoshlaridan oraqada qolish bilan bir qatorda ruhiy rivojlanishda ham birmuncha qiyinchiliklarga uchraydilar. O'z xohish istaklarini erkin bayon eta olmaslik, erkin muloqotga kirisha olmaslik kabi holatlar yuzaga keladi. Natijada bola o'zini odamlar orasida va jamiyatda erkin xis eta olmaydi va o'zini chetga ola boshlaydi. Odamlar orasida noqulaylik seza boshlagan bola ular bilan birga muloqot qilgandan ko'ra yolg'izlikni afzal ko'ra boshlaydi va jamiyatdan ajralish holati yuzaga keladi. Bu esa bolani rivojlanishiga k'oplab to'siqlar qo'yadi.

Umumiy va maxsus pedagogikadagi mavjud ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, me'yorida rivojlanayotgan bolalarning kamolot bosqichi davrlarini, nuqsonga ega bo'lgan bolalar ham, albatta bosib o'tadilar, lekin bu jarayonlar ularda kechikibroq kechadi. Bunga aqli zaif bolalarning bosh miyasining organik jarohatlanishi natijasida bilish faoliyatining turg'un buzilishi sabab bo'ladi. Bu holat aqli zaif bolaning nutqiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, aqli zaif bolalar nutqining fonetik tomonidan rivojlanishi sezilarli darajada orqada qoladi, nutq ma'no tomonidan o'ziga xos shakllanadi, gaplar tuzishda grammatik jihatdan xatolarga yo'l qo'yadilar.

Difektolog bolalar nutqini atrofdagi hayot bilan, oilaviy turmush, bolalar bog'chasining hayoti bilan, mamlakatimizning ijtimoiy hayotidagi voqea va hodisalar, o'zbek xalqining mehnati, jonli va jonsiz tabiat bilan tanishtirish asosida o'ltirib boradi.

Maxsus tashkil qilingan mashg'ulotlar tizimi negizidagina maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar nutqining rivojlanishiga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR;

- 1.V.S.Rahmanova "Maxsus pedagogika "Toshkent 2004-yil
- 2.P.M.Po'latova "Oligofrenopedagogika"Toshkent 2005-yil
- 3.Internet saytlari;Arxiv .uz;
- 4.A.Navoiy elektron kutubxonasi.